

ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ Й ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ КОМПОНЕНТІВ ЗДАТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ОФІЦЕРА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

CHARACTERISTICS OF THE STRUCTURE AND FEATURES OF THE CONTENT COMPONENTS OF THE PERSONALITY OF THE OFFICER'S ABILITY TO ENGAGE IN PROFESSIONAL INTERACTION

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників – формуванню здатності до професійної взаємодії. Проаналізовано сутність таких понять, як взаємодія, професійна взаємодія. Основна увага зосереджується на теоретичному дослідженні змісту поняття «здатність майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії». Виокремлено й обґрунтовано структурні компоненти зазначеної здатності: когнітивно-пізнавальний, операційний, ціннісно-мотиваційний, особистісний. На основі аналізу наукової психолого-педагогічної літератури обґрунтовується зміст кожного компонента.

Ключові слова: структура, здатність до професійної взаємодії, майбутні офіцери-прикордонники, професійна діяльність, компоненти, професійна підготовка.

Стаття посвящена одной из актуальных проблем подготовки будущих офицеров-пограничников – формированию способности к профессиональному взаимодействию. Проанализированы сущность таких понятий, как взаимодействие, профессиональное взаимодействие. Основное внимание сосредоточено на теоретическом исследовании содержания понятия «способность будущих офицеров-пограничников к профессиональному взаимодействию». Выделены и

обоснованы структурные компоненты указанной способности: когнитивно-познавательный, операционный, ценностно-мотивационный, личностный. На основе анализа научной психолого-педагогической литературы обосновывается содержание каждого компонента.

Ключевые слова: структура, способность к профессиональному взаимодействию, будущие офицеры-пограничники, профессиональная деятельность, компоненты, профессиональная подготовка.

The article is devoted to one of the actual problems of preparing future officers-border guards – the formation of the ability to engage in professional interaction. The essence of such concepts as interaction, professional interaction is analyzed. The main focus is on theoretical study of the content of the concept of the ability of future officers-border guards to professional interaction. The structural components of this ability are distinguished and substantiated: cognitive-cognitive, operational, value-motivational, personal. On the basis of the analysis of scientific psychological and pedagogical literature the content of each component is substantiated.
Key words: structure, ability to professional interaction, future officers-border guards, professional activity, components, vocational training.

УДК 378:141:371.134(043.3):355

Тушко К.Ю.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Соціальна система у своїй структурі містить різні елементи: й окремих особистостей, і соціальні групи, і соціальні інститути, і соціальні організації і процеси та взаємодії. Державна прикордонна служба України є прикладом соціального інституту, оскільки без неї неможливе нормальне функціонування українського суспільства. Проте доводиться констатувати, що в Україні фундаментальні соціальні утворення знаходяться у кризовому стані або у стані перетворення (реформування). Українське прикордонне відомство виконує низку важливих функцій внутрішньодержавного та міждержавного значення, а тому її представники повинні відрізнятися високим рівнем професіоналізму та компетентності. Вирішення цієї проблеми можливе за умови якісної підготовки офіцерських кадрів прикордонної служби. У цій підготовці на особливу увагу, особливо у сучасний період існування України, заслуговує проблема здатності до взаємодії, зокрема професійної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Взаємодія локального та глобального масштабів виступає як спосіб спілкування та порозуміння, підґрунтям мультикультуралізму у суспільстві, інструментом критичного мислення. Теорія вза-

ємодія представлена у працях вітчизняних і зарубіжних педагогів та психологів, зокрема таких, як: І. Васильєв – основоположник гуманного професіоналізму; А. Волинець, В. Литовський, В. Павленко – автори наукової програми «Школа діалогу культур»; А. Алексюк, В. Кудрявцева та ін. – обґрунтування теорії проблемного навчання; В. Дегліна, Л. Петровська та ін. – розгляд взаємодії як засобу виховання; Ю. Кулюткіна та ін. – сприйняття взаємодії як засобу самовдосконалення особистості; О. Бодаєв – вивчення психологічного впливу взаємодії.

Узагальнений аналіз запропонованої проблеми засвідчив існування наукових публікацій, монографій, дисертаційних досліджень, присвячених її значущості та багатогранності.

Починаючи з античної епохи, що заклала основи механічної парадигми взаємодії, і дотепер зазначена проблема є об'єктом уваги вчених, які належать до різних галузей знань (Б. Ананьєв, В. Бехтерев, Л. Виготський, Н. Волкова, Г. Гегель, І. Зимня, І. Кант, О. Коротаєва). Відомі науковці вивчали проблему з різних позицій, зокрема: І. Зимня, І. Кон, Л. Петровська та ін. досліджували проблему взаємодії з позицій філософії, педагогіки та соціології; Т. Чапль розкривали сутність

інформаційної взаємодії; Ф. Розанов – соціальної; Н. Данилевський – міжкультурної; Н. Кашей – соціально-політичної тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність поданих вище досліджень, варто зазначити, що концептуальні основи саме професійної взаємодії є нині невизначеними, зокрема відсутня система підготовки до професійної взаємодії у прикордонному відомстві.

Метою статті є визначення структури та змісту компонентів здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Професійна сфера офіцерів української прикордонної служби вимагає від них високого рівня здатності до професійної взаємодії.

Здатність до професійної взаємодії у теперішньому середовищі офіцерів-прикордонників може бути ключовою в отриманні високих результатів та суттєвого впливу як на компетентність, так і на професіоналізм.

За результатами аналізу практичного досвіду підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників, сформованість такого виду здатності у фахівців відбувається безпосередньо протягом професійної діяльності і може не бути високого рівня. Здатність до професійної взаємодії в майбутніх офіцерів-прикордонників слід формувати до початку професійної діяльності, під час освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Вивчення будь-якої проблеми, за логікою дослідження, слід починати з аналізу термінологічної системи. Основними категоріями представленої проблеми є: «взаємодія», «професійна взаємодія».

Сучасна філософія, завдяки своєму загально-методологічному статусу, категорія «взаємодії», у теорії гносеології розглядається на одному рівні з такими категоріями, як «рух», «матерія», «час», «простір» і здійснює відображення процесів впливу об'єктів один на одного, їх взаємну зумовленість, стани [4].

Термін «взаємодія» є загальнонауковим терміном. Філософська наукова література зазначає, що взаємодія присутня на всіх рівнях буття індивіда. Завдяки цьому вивчення суспільних явищ і процесів відбувається на основі взаємодії. Як свідчить аналіз філософських праць, взаємодія означає рівність відносин у суспільних структурах. Така рівність і співробітництво лежать в основі соціального існування людини та дають змогу здійснювати взаємне інтелектуальне, психолого-емоційне та діяльнісне середовище людини [5].

Вчена С. Кожушко [6] займалася вивченням проблеми підготовки фахівців із комерційної діяльності до професійної взаємодії і дійшла висновку, що взаємодією є нерозривна пряма та зворотна

дія й органічне поєднання змін у суб'єктів, що мають вплив один на одного. Водночас дослідниця стверджує, що взаємодія є комплексом, якому притаманні такі властивості: самодостатність, внутрішня різноманітність, цілісність, автономність, взаємна змінність контрольованих і керованих дій, станів і суб'єктів.

Можна стверджувати, що взаємодія є способом, за допомогою якого існує можливість узгоджувати певні цілі і засоби їх реалізації. Загалом, взаємодія одночасно є і зв'язком, і дією, і процесом, що характеризуються діалектичною природою.

У запропонованій проблемі професійна взаємодія у прикордонному відомстві виступає складним типом зв'язку, що передбачає дію між різними об'єктами, станами об'єктивної дійсності за умови причинно-наслідкового зв'язку.

Чіткий та однозначний зміст поняття «професійна взаємодія» у науковій літературі відсутній. Основними ознаками цієї категорії є наявність форми спільної конкретної діяльності, емоційного компоненту, різновидів взаємовідносин, багатоманітність способів реалізації прямого та зворотного зв'язку.

Професійна взаємодія майбутніх офіцерів-прикордонників у службовій діяльності ґрунтується на різних видах вербального спілкування з колегами усіх рівнів, із мешканцями прикордонного регіону, громадянами іноземних держав, які перетинають кордон України, тощо [1].

З метою глибокого та якісного розкриття характеристики зазначеної проблеми вважаємо, що слід сформулювати цілі, форми та способи діяльності, види спілкування тощо. На підставі цього буде сформована система професійної взаємодії у прикордонній професійній діяльності та проаналізовані її основні складові частини.

Таким чином, професійна взаємодія у прикордонному відомстві України є достатньою та необхідною умовою для реалізації відносин цієї професійної сфери. Професійна взаємодія у прикордонному відомстві охоплює й окремі особистості, і соціальні спільноти й інститути загалом, а також водночас безпосередній та опосередкований вплив між зазначеними об'єктами.

Особливостями професійної діяльності офіцерів Державної прикордонної служби України є розподіл функціональних обов'язків, регламентованість, авторитарність в управлінській ланці, неухильне виконання вимог статуту, обмеженість у прийнятті і реалізації певних рішень. Зазначені чинники не сприяють процесам самовдосконалення та саморозвитку, а відповідно і формуванню в офіцерів-прикордонників здатності до професійної взаємодії [3].

Аналіз особливостей оперативно-службової діяльності офіцерів-прикордонників і теоретико-практичних наукових досліджень із проблеми

підготовки до професійної взаємодії свідчить про необхідність удосконалення змісту їх професійної підготовки з метою задоволення тих сучасних запитів і вимог, що висуваються перед фахівцями прикордонного відомства України [2].

Результати наявних досліджень підтверджують важливість професійної взаємодії фахівців у правоохоронній структурі українського суспільства і є запорукою успішного й ефективного виконання ними обов'язків.

Представлена стаття є результатом наукових пошуків з означеної проблеми, які були організовані у двох напрямках: вивчення сутності здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії та визначення змісту компонентів цієї здатності.

З урахуванням специфіки професійної діяльності, особливостей нинішньої внутрішньої та зовнішньої політики, соціальних вимог офіцерів прикордонної служби, а також теоретичного аналізу наукової літератури нами сформульовано особливості змісту здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії, а саме:

- інтегративність характеристики, що поєднує такі елементи, як знання, уміння, навички про механізми та технології взаємодії;
- професійно-життєвий досвід;
- зразки соціальної поведінки;
- комунікативні здібності;
- сукупність потреб, інтересів і мотивів;
- інформаційно-аналітичні здібності;
- корпоративна культура;
- система культурних і національних здібностей;
- рівень володіння мовою та мовленням.

Структуру здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії можна розглядати з урахуванням її змісту та соціальної структури особистості, оскільки взаємодія є, насамперед, соціально-філософською категорією. Соціологічна теорія виділяє такі компоненти у структурі особистості: біологічний, соціальний, духовний та активність.

Отже, у структурі здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії нами виокремлено такі компоненти: когнітивно-пізнавальний, операційний, ціннісно-мотиваційний, особистісний.

Сутністю *ціннісно-мотиваційного компонента* здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності є рівень розуміння загальноновизнаної системи людських цінностей, які можна переформатувати у професійні цінності. У цьому компоненті наявна система мотивів, інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій та установок особистості офіцера-прикордонника, що визначають характер спрямованості процесу взаємодії.

Пріоритетною функцією компонента є забезпечення усвідомлення комунікативних вмінь, навичок і цінностей, оволодіння механізмами та технологіями взаємодії.

Змістом *когнітивно-пізнавального компонента* у зміст знань щодо реалізації професійної взаємодії майбутніми офіцерами-прикордонниками.

Фундаментальними знаннями у здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії є такі:

- знання основ різновидів, стратегій, тактик, механізмів, технологій професійної взаємодії у прикордонній службі;
- знання зовнішньо- та внутрішньополітичної й економічної ситуації, що впливає на сутність професійної діяльності офіцерів-прикордонників;
- знання основ конфліктології;
- знання культури поведінки та спілкування;
- знання з культурології тощо.

Значення когнітивно-пізнавального компоненту полягає в тому, що майбутні офіцери прикордонної служби повинні на рівні свідомості зрозуміти сутність професійної взаємодії, її значущість у здійсненні оперативно-службової діяльності.

В *операційному компоненті* здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії представлені вміння, навички, процедури, дії, операції тощо.

Уміння та навички щодо реалізації професійної взаємодії тісно пов'язані зі знаннями у когнітивно-пізнавальному компоненті, оскільки повторення знань є уміннями, а багаторазове повторення перетворюється у навичку. З-поміж низки вмінь і навичок варто наголосити на таких, як: комунікативні, ведення ділової кореспонденції, ведення переговорів, опрацювання інформації тощо.

Змістом *операційного компонента* є комплекс особистісних характеристик майбутнього офіцера-прикордонника. Такими особистісними якостями є інтелектуальний потенціал, рефлексивні здібності, рівень сформованості критичного мислення, стриманість, ввічливість, ерудованість тощо.

Враховуючи подане вище, можна констатувати, що теоретичний аналіз наукової літератури, змісту професійної діяльності офіцерів-прикордонників дали змогу охарактеризувати зміст і структуру здатності майбутніх офіцерів прикордонного відомства до професійної взаємодії для більш успішного розв'язання проблеми удосконалення їх професійної підготовки.

Висновки. Отже, структурно-компонентна характеристика здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії передбачає наявність когнітивно-пізнавального, операційного, ціннісно-мотиваційного й особистісного компонентів. Подальшими напрямками наукових пошуків може бути удосконалення структури згаданої здатності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дияк В. Особливості соціально-економічної підготовки як складової фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки.* 2013. № 3. С. 76–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnarpv_ppn_2013_3_10.
2. Діденко О. Сутність, зміст і структура поняття «професійна надійність фахівця». *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2015. № 1. С. 90–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_1_10.
3. Іщенко Д. Методика оцінювання професійної компетентності офіцерів відділів прикордонної служби. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки.* 2015. № 2. С. 121–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadpcpn_2015_2_13.
4. Киричок О.Б. Філософія : підручник. Полтава : РВВ ПДАА, 2010. 381 с.
5. Корнєв М.Н., Коваленко М.Н. Соціальна психологія : підручник. Київ : АТ «Київська книжкова фабрика», 1995. 304 с.
6. Кожушко С.П. Навчання професійної взаємодії студентів-психологів з використанням проектної технології. *Науковий вісник Донбасу.* 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_30.